

ELIADE a RUMUNSKÝ FAŠIZMUS

ELIADE AND ROMANIAN FASCISM

V tomto čísle recenzujeme odbornú knihu o religionistike. Prečo by sme sa mali teda zaoberať kontroverznými kapitolami zo života autora, najmä keď samotné obvinenia nie sú ani dosť obsiahle, ani dosť presvedčivé? Vyčerpávajúca práca o Eliadem a jeho postavení a postojoch vo fašistickom Rumunsku pred a počas druhej svetovej vojny ešte len bude musieť byť napísaná. Akýkoľvek bude verdikt historika, argumentácia a analýza bude musieť byť hlbšia ako v prípade článku Ivana T. Budila v *Literárnych novinách*. Budil spakruky odsudzuje Eliadeho ako fašistu, opierajúc sa o svoju „zasvätenú“ analýzu Eliadeho textu, encyklopedické heslá a nie príliš spofahlivý text Daniela Dubuissona. V žiadnom prípade sa nepasujeme za ochrancov Eliadeho etí, keďže o jeho mladosti v Antonescovom Rumunsku vieme príliš málo. Preto ponúkame, len na dokreslenie, niekoľko pohľadov na Mirceu Eliadeho.

redakcia K&K

ENGLISH

One might ask why it is that, in choosing to review Eliade's scholarly text on religion, we have also chosen to include segments from commentaries which focus on the author's alleged connection with fascism. Why dwell upon these controversial aspects of the author's life, especially since some of the accusations that have been levelled at Eliade appear to be neither well-grounded nor entirely convincing? This question already contains part of the answer: we have included these selections precisely because they provoke serious questions about the use and abuse of scholarship and about the importance of reliable sources and sound methods of evaluation. A larger and more complex issue is also at stake: to what extent should the personal behaviour of any thinker or writer, even where this behaviour actually does include the egregious acts and views, be brought to bear on our understanding and judgement of his or her body of work? Conversely, how appropriate is it to base an assessment of the author's personal views and behavior on the basis of his or her scholarly or artistic work?

The definitive study of Eliade's activities during the era of Romanian fascism, both before and during the Second World War, remains to be written. Whatever the ultimate verdict of future historians, however, one must hope that the evidence and analysis they choose to employ will not repeat the superficial treatment accorded Eliade by Ivan T. Budil, in an article which recently appeared in the Czech weekly, *Literární noviny*. Budil's bold assertion that Eliade was an unqualified Fascist appears to rely on a loose and dubious reading of Eliade's scholarly work, augmented here and there by references to a brief encyclopedia entry and to a questionable study by Daniel Dubuisson. Even together, these sources do not, we believe, offer a sufficient basis for Budil's conclusion. We offer only a segment, a foretaste of this controversial issue. In so doing, our concern is not to defend Eliade at all costs against each and every allegation of involvement with fascism, still less to offer an apology on behalf of Antonescu's Romania. Rather, we wish only to emphasize that, at this moment, we do not have sufficient evidence to make any definitive judgement one way or the other.

K&K

NORMAN MANEA M. ELIADE A ŽELEZNÁ GARDA

Les Temps Modernes, apríl 1992

Eliadeho Denníky a Autobiografia zaujímavosť osvetľujú jeho život. i dielo, v ktorom sa krásne odrazili turbulencie kultúry v našom búrlivom storočí. Žiaľ, neospravedlňujú a ani nevňášajú jasno do jeho ideologického a politického angažovania sa v období fašizmu. Koniec-koncov Eliade v inom kontexte napísal, že „zbavovať sa mýtu“ je „príliš ľahký“ postoj a on by uprednostnil „úskoky posvätného vo svete, ktorý preň už nemá zmysel“. V Skúške labyrintu priznal, že „už dávno som sa rozhodol diskretno pomlčať o tom, čo si v hĺbke duše myslím alebo nemyslím“.

Pritom v roku 1936 napísal: „Nezáleží na tom, či je Mussolini tyran alebo nie. Zaujímá ma len to, že tento muž spravil z Talianska za pätnásť rokov najvýznamnejšiu krajinu, ktorá je dnes svetovou veľmocou.“ Jeho vtedajšie koncepcie a dôvera v Mussoliniho i „kapitána“ teroristického rumunského a ortodoxného hnutia Železná garda C. Z. Codreana treba pozorne preskúmať. Eliade, pochopiteľne, nemohol predvídať hrozné dôsledky svojich myšlienok, veď od mladosti bol posadnutý vzťahom medzi posvätným a svetským a nevieme, či sa tieto myšlienky rozvinuli počas dlhého obdobia, ktoré prežil na Západe. Z jeho prác však vieme, že svoje pochybnosti o západnej demokracii nikdy nepoprel.

Eliade sa už nikdy nevrátil do Rumunska. Na Západe bol ako antikomunista istý čas chránený pred indiskrétnymi otázkami o jeho pochybných stykoch s fašistami. Napokon sa ale otázky predsa vynorili. A nekládol mu ich komunistický nepriateľ, ale demokratická spoločnosť, ktorú Eliade vždy veľmi obozretne skúmal. A musel na ne odpovedať za každú cenu, no čím boli odpovede vyhýbavejšie, tým viac bolo treba loviť v minulosti. Eliadeho konfrontácia s minulosťou nebola príjemná, hoci nemala také ťažké dôsledky ako za totalitného režimu.

Stopy týchto konfrontácií nachádzame v poslednom zväzku jeho Denníkov. Šiesteho júna 1979 Eliade napísal: „Dozvedel som sa, že Furio Jesi ma poohováral a napadol v jednej z kapitol svojej čerstvo vydané knihy Cultura di destra (Pravicová kultúra). Už dávno viem, že pre Jesiho som antisemita, fašista, stúpenec Železnej gardy a podobne. Istotne mi pripisuje zodpovednosť aj za Buchenwald... To, že ma takto namáča vo svojej knihe, mi je celkom ľahostajné. (Nebudem ju čítať a preto na to ani nebudem odpovedať).“

Keď otázky neprídu zvnútra, prídu zvonka, ale napokon vždy prídu. Zakaždým nás to hádam prekvapí, ale tieto otázky nekladú Eliadeho obdivovateľa, lež jeho nepriateľa. Nebolo by azda prirodzenejšie, keby boli prísnejší jeho obdivovateľa, a nie sudcovia?... Ako je to možné, že čestné svedectvo o totalitnej tragédii podávajú vždy obeť a len výnimočne kati? Pritom práve oni by mohli svedčiť o koreňoch zla. Na tejto smutnej skutočnosti však celkom iste nezmení veľa ani nedávne zrušenie totalitného komunistického režimu. Ľudia sa vždy radšej vydávajú za nevinné obeť ako za vinníkov.

Eliadeho životopisec a prekladateľ Mac Ricketts ponúka vo svojej knihe zopár citátov z Eliadeho novinových článkov: „Poznáme viacerých tyranov, ktorí prebudili krajiny z hlbokého spánku a urobili z nich silné štáty. Napríklad Cezar, Augustus, Mussolini. Podľa môjho názoru vôbec nie je dôležité, či Mussolini bol tyran alebo nebol.“

„Legionár (slávna Železná garda sa najprv nazývala Légia archanjela Michaela - pozn. prek.) je nový človek, ktorý objavil vlastnú vôľu, vlastný osud. Disciplína a poslušnosť mu dodali novú dôstojnosť, bezhraničnú dôveru v seba, Vodcu a veľkolepý údel Národa.“

Takto by sme mohli citovať ďalej, keby sme chceli posúpiť Eliadeho dielo jeho politickou angažovanosťou. V Rumunsku aj inde mnohí literárni kritici vyzdvihli humanistickú hodnotu jeho literárnej práce. ... Tým však nemožno bagatelizovať otázky, ktoré treba položiť. Práve naopak, je to tým ťažšie. Literárne diela možno posudzovať len podľa estetických kritérií, a nie podľa mravných, veď aj vedecká práca musí podliehať zákonu vedy. Ale v denníkoch, pamätiach a autobiografiách musia výsostne osobné úvahy obstáť aj v skúške morálky.

Eliadeho literárne dielo delí od jeho publicistickej činnosti na strane fašizmu hlboká priepasť. Asi takú nachádzame aj medzi stúpencom Železnej gardy a v posledných rokoch uznávaným intelektuálom, na ktorého spomínajú jeho priatelia. Hovoria o srdечnej a kozmopolitnej atmosfére v Eliadeho americkom dome, kde prijímal kolegov a známych všetkých rás a vierovyznaní. Nik z nich nevidel - a istotne to Eliade tak zariadil aj preto, aby sám zabudol - trvale prítomný príznak inej doby a inej osobnosti.

Norman Manea - rumunský židovský spisovateľ žijúci v USA, vysoko hodnotený Ph. Rothom a Johnom Updikom. Roku 1993 získal cenu *The National Jewish Book Award*.

Redakcia ďakuje pani Odette Audebeau z redakcie *Les Temps Modernes* za poskytnutie tohto článku. / Nous remercions madame Odette Audebeau de la rédaction de la revue *Les Temps Modernes* de nous avoir fait parvenir cet article.

Z francúzskeho originálu *Mircea Eliade et la Garde de fer* skrátila a preložila Eva Piovarcsyová

MONICA LOVINESCU NIEKOĽKO KONFÚZIÍ

časopis „22“, Bukurešť, č. 10 (111), 13. - 19. 3. 1992

Zo sedemdesiatich rokov života Mirceu Eliadeho a z vyše šesťdesiatich rokov jeho vedeckej činnosti a literárnej tvorby, ktorá obsahuje desiatky kníh z oblasti dejín náboženstiev, desiatky románov a noviel, pamäti a denníky, si Norman Manea, podobne ako ďalší ohovárači, vybral len dva-tri roky života (približne od roku 1937) a niekoľko článkov naklonených krajnej pravici. Citáty - takmer všetky vyňaté zo štúdie Maca Rickettsa uverejnenej v Spojených štátoch - sú, samozrejme, poľutovaniahodné, ibaže kým Eliadeho americký životopisec ich vpísal do času, Norman Manea ich necháva vznášať sa ako čiernu škvrnu nad všetkou predchádzajúcou aj budúcou činnosťou rumunského vedca. Keď sa Norman Manea spytuje, či sa Eliadeho názory vyvinuli v priebehu tých mnohých rokov, prežitých na Západe, bez najmenšieho zaváhania odpovedá: „na základe jeho vlastných štúdií vieme, že ho skepsa voči západnému modelu demokracie nikdy neopustila“. O ktoré štúdie ide, to nehovorí. Mimochodom ani nemôže, pretože v diele Mirceu Eliadeho nejstujú totálne podfarbené knihy, jedine že by zdôrazňovanie potreby sakrálna v každom ľudskom spoločenstve a odhaľovanie „kamufľáže, ktorú na seba sakrálnu berie v desakralizovanom svete“ boli inherentné znaky... fašizmu. Manea pranieruje aj „rumunstvo“ Mirceu Eliadeho, ktoré sa prejavovalo jeho nepretržitým záujmom o osudy Rumunska za komunizmu a tým, že ďalej písal literatúru po rumunsky - čo nebol prípad fašistov, ale mnohých exulantov z Východu.

Opodstatnejší sa zdá iný Maneov argument: prečo sa Mircea Eliade k tomuto hriechu mladosti verejne nepriznal v pamätiach a v denníku, čím by ho bol zo seba zmyl ako Sacharov, ktorého po priznaní, že v mladosti obdivoval Stalina, už nik neobviňoval. (...) Priznať sa na Západe k tomu, že človek bol komunista alebo dokonca stalinista, nie je na ujmu a nemôže zvrátiť intelektuálovi kariéru. Sartra odpovedal na miesto posledného odpočinku sprievod, aký Paríž nevidel od pohrebu Victora Huga, a to aj napriek tomu, že bol spriaznený s komunizmom, ku koncu života sympatizoval s maoizmom a ostentatívne navštevoval krajných ľavičiarov vo väzení v Nemecku. Ešte aj dnes, keď sa už francúzska intelektuálna elita očistila od marxizmu, intelektuál sa neocitne mimo intelektuálskej obce len preto, že je komunista alebo krajný ľavičiar, vyvolá

to nanajvýš údiv, ale nie je to potupa. Zatiaľ čo v prípade Brasillacha, ktorý je už päťdesiat rokov mŕtvy, neboli vymazané jeho hriechy, a to ani za cenu, ktorú za ne zaplatil. Je to jediný francúzsky spisovateľ odsúdený na smrť a popravený za kolaborantstvo...

Netvrdíme, že Mircea Eliade urobil alebo neurobil dobre, keď sa nevyjadril k inkriminovaným článkom, hovoríme len toľko, že priznanie takejto viny by bolo malo celkom iné následky ako podobný postup v prípade krajnej ľavice, ktorý západná inteligencia charakterizuje na počudovanie ako dôstojný.

Monica Lovinescu - rumunská spisovateľka a novinárka žijúca od roku 1948 v Paríži, jedna z najvýznamnejších osobností rumunského exilu na Západe.

Preložila Ľubica Vychovalá-Jolly

IVO T. BUDIL MIRCEA ELIADE A „VĚČNÝ NÁVRAT FAŠISMU“

Literární noviny, č. 2, 14. január 1998, (krátené)

Tvorba rumunského religionisty a spisovateľa Mircey Eliadeho, žijúciho po druhej svetovej válke vo Francii a ve Spojených štátoch amerických není v českých zemích neznámá. Nástup Eliadeho-teoretika byl u nás předznamenán Eliadem-literátem, protože magická prozaická díla „karpatského Meyrinka“ byla v Čechách překládána již od sedmdesátých let. (...) V první polovině devadesátých let předstoupil Eliade vzhledem k nedostatku alternativní odborné literatury před domácí veřejnost jako religionista par excellence, reprezentativní zástupce oboru, který v českém prostředí po desetiletích zanedbávání teprve hledá vhodné teoretické nástroje. Toto výsadní postavení rumunského badatele bylo navíc umocňováno silným vlivem analytické psychologie, s níž má Eliadeho učení řadu styčných bodů, a i vymezením religionistiky jako disciplíny stojící poblíž filosofie - disciplíny, která byla například na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy institucionálně zaštiťována zřízením společného ústavu filosofie a religionistiky. Teprve četné překlady jiných myslitelů nebo religionistických škol přinášejí žádoucí vyrovnání a umožňují zaujmout od Eliadeho kritický odstup.

V Eliadeho rozsáhlém díle, čítajícím přibližně pětadvacet svazků, se neustále vracejí určité motivy a myšlenky. Snažíme-li se však za nimi nalézt sjednocující teoretickou strukturu, zjistíme, že máme co činit s ojedinělým religionistickým pojetím, kterému se vymyká téměř vše, co zná-

me ve dvacátém století z této vědy. Je příznačné, že Eliade nikde ve svých odborných studiích neformuluje žádnou kritickou, analytickou nebo výkladovou metodu - na rozdíl od svých vrstevníků, jako Claude Lévi-Strauss nebo Georges Dumézil, nenáležel ani ke strukturalismu či formalismu a francouzská sociální antropologie nebo britský funkcionalismus jej nechávaly zcela chladným. Zatímco Dumézilovo dílo odráží strastiplnou pouť svého tvůrce napříč rozličnými paradigmaty sociálních věd uplynulých osmdesáti let, Eliade během své kariéry zůstává vždy stát mimo hlavní proudy akademického myšlení. Spíše z rozpaků než ze skutečně podložených důvodů je obvykle řazen k představitelům fenomenologické školy, volně navazující na Tylorův naturalismus. Eliade ve svých knihách shromažďuje ohromné množství etnografických, religionistických a antropologických dat. Tato záplava ohromí laika a prozrazuje i nepopíratelnou erudici, ale neposkytuje žádnou pojistku proti interpretační svévoli, které se Eliade, neukázně metodologickou řeholí žádné školy, mnohokrát dopouští.

(...) Jako klíč k hlubšímu pochopení Eliadeho způsobu myšlení nám poslouží studie *Jasnovidná ovečka*, tvořící VII. kapitolu knihy *Od Zalmoxida k Čingischánovi* (Argo 1997)¹ Rumunská lidová balada *Jehnička* si v rumunské kultuře dobyla osobitého kultovního postavení a byla často označována za nejčistší výraz ducha rumunského lidu. V jednoduchém ději skladby, která má řadu místních variant, varuje mluvící ovečka pastýře, že se jej jeho závistiví společníci chystají zabít. Mladý ovčák ani nepomyslí na obranu, ale odevzdaně přijímá svůj osud. Označuje ovečce místo svého věčného odpočinku: poblíž košáru, kde bude blízko svých oveček a uslyší štěkot psů, prosí její družky, aby jej oplakávaly, a svěřuje jim svou píšťalku. Svoji smrt přirovnává ke svatbě, na níž přijímají úlohu svatebčanů sosny ve strání, za svědky jsou zde buky, měsíc a slunce drží vínek a oddává chvojí. Pastýřovou družkou je „královna, jaké rovno není, zaslíbená mnohým v překrásné zemi, učiněném ráji“. Ovčákova osobnost, jeho tělo i duše se přechodem do smrti postupně rozplývají a sjednocují s přírodou. Jules Michelet, první překladatel *Jehničky* do francouzštiny, ji označil za „cosi svatého a dojemného, až srdce usedá“, za báseň, ve které je „hluboce cítit laskavé sbratření člověka s veškerým stvořením“. *Jehnička* je však zároveň „doznáním příliš snadné rezignace“, o níž Michelet s příznačným „orientalismem“ dodává, že „je to bohužel národní rys“.

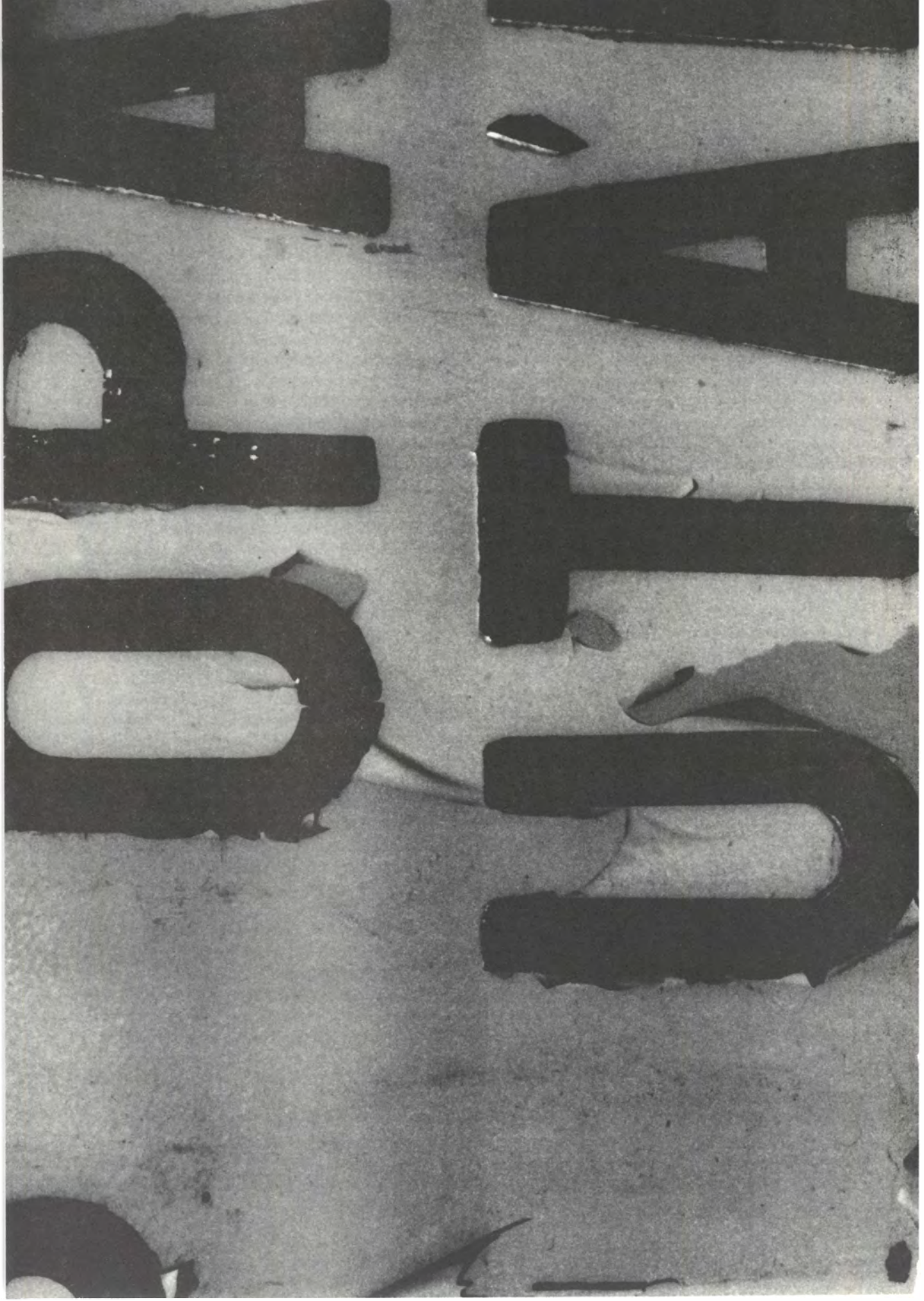
Nic není vzdálenější Eliademu než toto Micheletovo povzdechnutí nad fatalismem balkánských zemědělců, jejichž slovesnost věrně odráží tento pasivní a předem rezignující postoj ke světu a životu. *Jehnička* nemá podle Eliadeho žádné historické jádro, její vznik není spjatý se sezónním stěhováním stád a hospodářským soupeřením

mezi pastýři, není ohlasem rituální vraždy Zalmoxida, jak soudil H. Sanilievici, nejde ani o prosté vyjádření lásky k přírodě. Taková vysvětlení by byla příliš povrchní a obyčejná. V *Jehničce* se skrývá hlubší iniciační význam. Balada nás uvádí do posvátné sféry archaického světa, představující hlubší existenciální rovinu, v níž je banální každodennost našeho profánního postkřesťanského světa povýšena a nově zhodnocena. „V *Jehničce* je proměněn celý svět“ (s. 211), píše Eliade a pokračuje: „... jde o proměněný svět. Smrt není pojímána jako svatba obyčejná nýbrž jako svatba kosmické povahy a kosmických rozměrů. V baladě se ukazuje taková mystická spřízněnost člověka s přírodou, jaká už modernímu vědomí není přístupná“ (s. 211). *Jehnička* odkazuje k osobitému archaickému náboženství, které Eliade neváhá identifikovat: „Svět se tu jeví jako 'posvátný', i když na první pohled tato posvátnost nemá křesťanskou strukturu“ (s. 211). „Je to nový náboženský výtvar, typický pro jihovýchodní Evropu, který jsme nazvali 'kosmické křesťanství', protože jednak promítá christologické mystérium na celou přírodu a jednak opomíjí historické prvky křesťanství a zároveň zdůrazňuje liturgický rozměr lidské existence ve světě“ (s. 211). „Hlubším poselstvím balady je pastýřova vůle změnit smysl svého osudu, přeměnit své neštěstí v okamžik kosmické liturgie a svou smrt v mystickou svatbu...“ (s. 212). „...bájná vznešenost mystické svatby je pastýřovou odpovědí na krvavý osud. Dokázal přeměnit nešťastnou událost ve svátost...“ (s. 212). Pastýřova reakce je z moderního pohledu obtížně pochopitelná: „... nenařiká si ani nepropadá zoufalství, nenasnaží se potlačit smysl světa a být tím, že by je 'zbalvil roušky tajemství', v hněvu strhl modly a vyhlásil naprostý nihilismus jakožto jedinou možnou reakci na objev absurdna. Jinak řečeno, pastýř se nechová jako mnozí významní představitelé moderního nihilismu. Jeho reakce je zcela jiná: smůlu, kvůli níž je odsouzen k smrti, přemění na vznešené, kouzelné posvátné mystérium, které mu nakonec umožní zvítězit nad vlastním osudem“ (s. 212-213).

Vidíme, že Mircea Eliade spíše než religionistickou studii předkládá svědectví o vyšší spirituální zkušenosti. Zdá se, že Eliade se pokusil udělat s religionistikou tak trochu totéž, co učinil Pierre Teilhard de Chardin s evolucionismem: poslušný nástroj své vizionářské intuice. V pozadí de Chardinova díla je snaha smířit křesťanské dějiny spásy s darwinismem, která z něj příznačně učinila v očích ortodoxních křesťanů heretika a ve vědeckém společenství mu získala pověst blouznivce. Jaké ideologické aspirace se ale skrývají za Eliadeho svébytným pojetím archaického náboženství?

Podle některých Eliadeho kritiků, například předního francouzského religionisty Daniela Dubuissona, nacházíme v Eliadeho celoživotním díle celou strukturu neblaze proslulé aliance mezi znovuorozeným pohanstvím

a ultrapravicovým extremizmom, a to nikoli v nesmělé podobě, která by mohla být projevem nedorozumění, ale ve formě velmi důsledné až programové.²

Takzvané „kosmické křesťanství“ je v Eliadeho pojetí projevem lidového substrátu, který převzal z křesťanské tradice pouze formu, již naplnil archaickým pohanským obsahem. Opětovný příklon k archaickému pojetí světa, ke „kosmickému křesťanství“ umožňuje získat „původně ne-
tušené hodnoty“ a překonávat dílčí neštěstí a katastrofy způsobené „terorem dějin“. Toto střesení cizorodého „semitského“ náboženství a přihlášení se k původní skryté lidové tradici připomíná ideologii nacionalistického totalitarismu jako novopohanské reakce a revolty vůči křesťanské civilizaci. Je patrné, že Eliadeho učení lze na rozdíl od řady jiných religionistických koncepcí poměrně snadno použít jako ideologický nástroj. Stačí pouze, pokud v dramatictějších údobích „teror dějin“ překročí únosnou míru, a Eliadeho dílo může zaštitit velmi rázný mocenský zásah „novopohanských“ sil vůči všem nositelům moderního relativismu a nihilismu. Mircea Eliade sám poznamenává: „Jehničkovská svatba je pádnou a osobitou odpovědí na nepochopitelnou surovost tragického osudu. To že rumunský lid i intelektuálové k dramatu *Jehničky* - téměř bez výjimky - tak přilnuli, není teda nijak bezdůvodné... Lidoví zpěváci... právě tak jako intelektuálové... povědomě cítili skrytou podobnost mezi osudem pastýře a rumunského lidu“ (s. 213).

Nabízí se otázka, jak daleko byl Mircea Eliade ochoten ve své osobní angažovanosti jít, aby se vzepřel beznaději a nihilismu, které podle něj vyplývaly z povahy moderní civilizace, a aby „vnutil smysl absurditě samé“ (s. 213). Ve druhém díle svých Paměť³ uvádí Eliade v kapitole věnované předválečnému působení na bukureštské univerzitě toto: „...přímo či nepřímo jsme byli všichni, jeho žáci a spolupracovníci, solidární s koncepcemi a politickými postoji Profesora“ (s. 22). „Profesorem“ je zde míněn Nae Ionescu, jeden z vůdčích představitelů a hlavní ideolog legionářského hnutí, jinak též známého pod označením Železná garda. Byla to fašistická organizace, neblaze proslulá svým antisemitismem, politickými vraždami a v údobí 1940-1941 rovněž pogromy a masakry. Mircea Eliade nepatřil k druhořadým osobnostem tohoto hnutí, protože byl během dočasného zakročení rumunské vlády proti legionářům zatčen a červenec až listopad 1938 strávil ve vazbě. Později „je rehabilitován“, stává se kulturním atašé v Londýně a po vstupu Rumunska do války po boku hitlerovského Německa je přemístěn do Lisabonu. V Portugalsku, jehož „křesťanský a totalitní“ salazarovský režim mu v mnohém imponoval, žil až do svého odchodu do Paříže v září 1945.⁴ Po letech Mircea Eliade v Pamětech přiznává „neopatrnosti a omyly“, kterých se dopustil v mládí, ale zároveň trvá na tom, že „legionářské hnutí mělo strukturu

a poslání mystické sekty, a nikoliv politického hnutí“ (s. 40). Světový věhlas, který Eliade získal zejména po roce 1956, kdy byl jmenován profesorem dějin náboženství na univerzitě v Chicagu, zahallil jeho předválečnou politickou činnost do závoje milosrdného mlčení či zapomnění. Tak například pětisvazková reprezentativní *Encyclopedia of Religion*⁵ z roku 1986 nezmiňuje v rozsáhlé části věnované Eliadem, jejímž autorem byl Joseph M. Kitagava, nic, co by jen vzdáleně připomínalo Eliadeho slabost pro legionářské hnutí. Přesto máme vážné důvody k domněnce, že mezi předválečným ultrapravicovým aktivistou a poválečným badatelem existuje hlubší strukturální souvislost, která poskytuje hermeneutické vodítko k interpretaci Eliadeho učení.

Eliadeho odborné práce představují spíše než rigorózní výklad myšlení a náboženství přírodních národů vytváření nového alternativního světa, jakési posvátné virtuální reality či simulakra, kompenzujícího Eliadeho selhání v politice, který je na rozdíl od Tolkienovy tvorby míněn smrtelně vážně a v němž se plně uskutečňují ony vznešené, „mystické“ eliadovské vize a náměty, které v našem „pokleslém“ profánním a moderním světě nedostaly příležitost se plně rozvinout. Rumunský filosof a literát byl výsledkem druhé světové války nucen přemístit pole působnosti svého vizionářství a imaginace z praktické politiky do roviny čistě teoretické. Nutno přiznat, že na tomto poli dosáhl mnohem většího úspěchu a ohlasu.

¹ Mircea Eliade (1997): *Od Zalmoxida k Čingischánovi*. Praha, Argo. ² Daniel Dubuisson (1993): *Mythologies du XXe siècle* (Dumézil, Lévi-Strauss, Eliade). Lille, Presses Universitaires de Lille, s. 217-303. ³ Mircea Eliade (1988): *Les moissons du solstice*. Mémoires II. Paris, Gallimard. ⁴ Allen Douglas, Dbeing Dennis (1980): *Mircea Eliade: an Annotated Bibliography*. New York/London, Garland Publishing, s. 12. ⁵ Mircea Eliade (ed.) (1986): *Encyclopedia of Religion*, New York, MacMillan, s. 85-90.

JÁN KOMOROVSKÝ MORTUO LEONI ET LEPORES INSULTANT *Písané pre K&K, 1998*

Po slovensky povedané: „Na mŕtveho leva si aj zajace trúfajú“. Toto porekadlo starých Rimanov sa zvlášť hodí na situáciu, ktorá vznikla po smrti svetoznámeho religionistu rumunského pôvodu Mirceu Eliadeho, keď sa jeho činnosť v predvojnovom a vojnovom období stala terčom kritiky, v ktorej zazneli obvinenia z antisemitizmu a fašizmu. Prvý útok na Eliadeho publicistickú činnosť v tridsiatych rokoch vlastne vyšiel ešte za jeho života v januári 1971 v ru-

munskom časopise *Magazin istorie* z iniciatívy komunistov, o ktorých je známe, že často videli fašistov aj tam, kde neboli. Zrejme nevedeli Eliademu odpustiť jeho protikomunistickú činnosť, ktorú vyvíjal v Paríži. Článok podchytil v Izraeli časopis *Toladot*, odkiaľ celá problematika prešla v mierne skreslenej podobe cez taliansky prehľad izraelskej tlače *La Rassegna di Izrael* ďalej do sveta. Po smrti Eliadeho (1986) vystúpil proti jeho osobnosti a dielu v Amerike žijúci rumunský spisovateľ Norman Manea. Kritika sa preniesla na francúzsku pôdu, kde *Le Monde* uverejnil dva kritické články a pán Dubuisson ho vyportrétoval vo svojej knihe venovanej Dumézilovi, C. Lévi-Straussovi a M. Eliademu. Aby ani v Čechách nezaostali za touto kampaňou, pán Ivo T. Budil, autor knihy *Mýtus, jazyk a kultúrny antropologie* (1991) si pokladal za povinnosť napísať do českých *Literárnych novin* obsiahlu kritiku Eliadeho.

Je pravda, že pred rokom 1940 Eliade patril k okruhu mladých spisovateľov, v nejednom ohľade ovplyvnených intelektuálnou atmosférou, ktorú navodil predstaviteľ „životnej filozofie“ či „filozofie života“ (*Lebensphilosophie*) a Eliadeho učiteľ Nae Ionescu (1890-1940); treba však poznamenať, že žiak sa nestotožňoval vždy s názormi svojho učiteľa.

Keď vyšla kniha znalca diela Marcela Prousta a dramatika Michaila Sebastiana (1907-1945) s názvom *Od dvoch tisícov rokov*, predhovor z pera Nae Ionescu k nej sa stal kameňom úrazu. Eliade si na to spomína vo svojich pamätiach *Svätojánska žatva*: „Pamätám sa, že krátko predtým raz popoludní prišiel ku mne Sebastian bledý so zmenenou tvárou. 'Nae Ionescu mi priniesol text predhovoru,' povedal, 'je to naozajstný ortieľ smrti' - a podal mi profesorov rukopis. Prečítal som si ho s určitými pocitmi, ale aj s ťažkým srdcom. 'Keď deti Sionu trpia,' písal Ionescu, 'znamená to, že to tak musí byť.' A ako dôvod uviedol, že Židia nechceli uznať v Kristovi Mesiáša. Ich útrapy, spreádzajúce ich dejinami, sú v určitom zmysle svedectvom o predurčení židovského národa, ktorý už tým samým, že odmietol uznať Krista, nemôže dosiahnuť spásu. *Extra ecclesiam nulla salus.*“

Pravda, posledný výrok, „mimo cirkvi niet spásy“, patrí cirkevnému učiteľovi z 3. storočia Cyprianovi. Ionescu sa naň odvolal ako pravoslávny kresťan, no dlho sa ho pridržala aj katolícka cirkev, a až novodobá teológia a najmä deklarácie II. Vatikánskeho koncilu vyviedli veriacich z omylu.

Michail Sebastian sa vďaka Ionescovým antisemitickým výrokom dostal do mimoriadne tiesnivej situácie. Boli časy, keď sa venoval kabale a židovskej mystike a v rokoch 1927-28 dokonca zamýšľal zanechať novinárstvo a politiku, a venovať sa štúdiu hebrejčiny. Priznával Nae Ionescovi právo na vlastný názor, ale mrzelo ho, že na jeho zverejnenie použil práve vydanie jeho knihy.

Eliade sa s Nae Ionescom stýkal a diskutoval s ním o jeho predhovore k Sebastianovej knihe. „Musel som mu povedať,“ napísal Eliade vo svojich pamätiach, „že argument hegelovského typu, že 'deti Sionu trpia, lebo to tak musí byť', nie je pre mňa presvedčivý. Vychádzal z konštatovania historických faktov (utrpenie židovského ľudu), ale ich príčiny a zmysel hľadal v tajomstve spásy. Aby niekto mohol niečo také tvrdiť, musel by zaujať miesto Boha. Nijaký teológ nemôže vopred vedieť, ako rozhodol Boh. Nijaký človek nemôže dosiahnuť poznanie toho, čo sa bude diať v absolútnom výmere, mimo dejín. Povedal som mu tiež, že zamýšľam otvoriť o veci diskusiu na stránkach *Vremea*, s čím Nae Ionescu živo súhlasil. 'Ťažko mi je o tom písať,' povedal som mu, 'ani nie tak preto, že vás budem musieť kritizovať, ako preto, že to bude môj prvý článok o vás a budem v ňom musieť vystúpiť proti Vám.'“

Tak sa Eliade postavil proti antisemitickým výrokom svojho profesora.

V marci roku 1940 rumunská vláda menovala Eliadeho za kultúrneho ataše do Londýna. Po evakuácii žil najskôr v Oxforde, neskôr ho preložili na rumunské veľvyslanectvo v Lisabone, kde zastával funkciu kultúrneho poradcu. Tu v ňom dozrela koncepcia morfológie *sacrum*, s ktorou po vojne vystúpil v Paríži. Do vlasti sa už nevrátil. Tam ho pokladali za utečenca, zatiaľ čo v Paríži v ňom videli emigranta spoza „železnej opony“. Jeho život emigranta bol tvrdý. Žil na dlh a hrdlačil, pred zimou sa chránil v študovniach univerzitných knižníc. V takýchto podmienkach tvoril archaickú koncepciu religiozity, takú vzdialenú od Sartrovho nihilizmu. Jeho génia pochopil a ocenil významný francúzsky odborník na indoeurópsku mytológiu G. Dumézil, keď mu zveril prednášky v sekcii religionistiky na Ecole Pratique des Hautes Etudes, ktoré sa stali podkladom jeho dvoch základných prác z morfológie *sacrum*: *Traité d'histoire des religions* a *Le mythe de l'éternel retour*, ktoré vyšli v Paríži v roku 1949 a preslávili ho. Jeho osobnosť sa stala stredobodom pozornosti popredných predstaviteľov svetovej religionistiky, dostával pozvania na renomované katedry európskych univerzít.

V rozhovoroch s Claude-Henri Rocquetom, vydaných pod názvom *Skúška labyrintu* (*L'épreuve du labyrinthe*) padla aj takáto otázka:

„Počas vášho pobytu v Londýne, Lisabone, neskôr v Paríži sa v Európe, Rumunsku a značnej časti sveta udiali tragické udalosti: narastanie fašizmu a temné obdobie vojny, pád nacizmu a nastolenie komunistického režimu v Rumunsku. Boli ste svedkom týchto udalostí. Ako ste ich prežívali?“

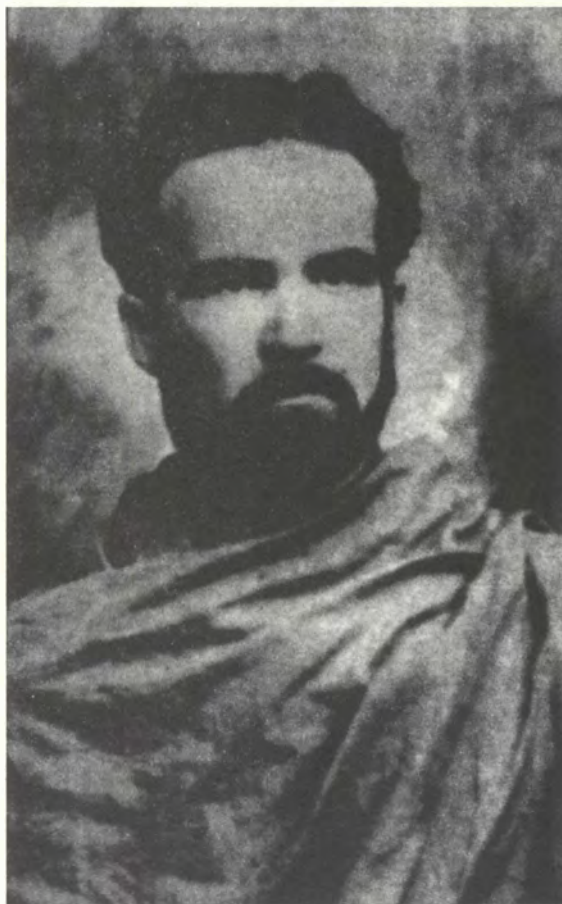
Eliade: „Víťazstvo spojencov bolo pre mňa zrejmé. Keď do vojny vstúpilo Rusko, predvídal som, že aj ono sa ocitne medzi víťazmi. Vedel som, čo to znamená pre krajiny východnej Európy. Rumunsko som opustil v roku 1940

a všetky informácie, ktoré som odtiaľ dostal, pochádzali z druhej ruky. Obával som sa sovietskej okupácie, aj keby mala byť len prechodná. Vždy sa obávame mocného suseda. Na gigantov je lepšie pozeráť zďaleka. Mal som strach. Bolo však treba voliť medzi zúfalstvom a nádejou. Vždy som bol proti zúfalstvu - v politike i v dejinách. Povedal som si, že je to ďalšia skúška. Obyvatelia takých krajín ako Rumunsko, Bulharsko či Južoslávia, ktorí žijú medzi impériami, dobre poznajú skúšky dejín... Boli sme ako Židia, ktorí tiež žili medzi veľkými ríšami: Asýriou, Egyptom, Perziou, Rímskym cisárstvom. Aj my sme boli zdeptaní. Zvolil som si pozíciu prorokov. Politické riešenie sa v tej chvíli nečrtalo, bolo ho treba odložiť na neskoršie časy. Pre mňa a iných rumunských emigrantov bolo najdôležitejšie uchovať naše kultúrne dedičstvo. Vedeli sme, že rumunský národ prežije, ale čo bolo možné urobiť v zahraničí, aby sa mu pomohlo? Vždy som veril, že kultúra je jedným zo spôsobov prežitia. Kultúra nie je „nadstavbou“, ako usudzujú marxisti. Kultúra je jednou z podmienok existencie človeka. Nemožno byť človekom bez kultúry. Povedal som si: treba pokračovať, treba uchovať tie hodnoty rumunskej kultúry, ktorým doma hrozí skaza, treba pestovať slobodu vedy v takých oblastiach ako bádanie náboženstva, dejín, kultúry. V roku 1945 som pricestoval do Paríža vlastne preto, aby som pokračoval vo svojom výskume a dokončil Rozpravu a Mýtus večného návratu.

Opýtali ste sa ma ako som prežíval to tragické obdobie. Bola to ozajstná veľká kríza, ale rumunský národ prechádzal takými krízami tri-štyrikrát za storočie. Tí, čo tam zostali, robili, čo im osud dovoľoval. Ale tu, v zahraničí nebolo možné strácať čas politickými túžbami živými nádejou na americkú intervenciu. Písal sa rok 1946, 1947, 1948. V tých rokoch som bol presvedčený, že odpor má význam vtedy, keď sa čosi robí. A jediné s čím sa dalo niečo robiť, bola kultúra. Ja, Cioran a iní sme sa rozhodli pracovať - každý zhodne so svojím povoláním. Neznamená to však, že sme boli odtrhnutí od domova, skôr naopak, ale bol to jediný spôsob ako pomôcť. Pravda, vždy možno podpísať manifest, protestovať v tlači. Ale to nie je to najpodstatnejšie. V Paríži sme zorganizovali literárny a kultúrny krúžok Svetlonos (*Luceafaru*) - podľa názvu chýrnej poémy M. Eminesca - ako aj stredisko rumunských štúdií. Ako vidíte, pokúšali sme sa tvoriť slobodnú rumunskú kultúru. Zvlášť dôležité bolo vydávanie textov, ktoré nebolo možné publikovať v Rumunsku, textov literárnych i vedeckých - historických a filozofických."

Keď sa na scéne dejín zjaví geniálny, naozajstný svojbytný človek, vždy sa opakuje tá istá história. Ukazuje sa, že naň nemožno nalepiť ani jednu z bežných nálepiek, ktoré sa zvyknú spájať s nejakou vlastnosťou. Osobnosť sa vyvíja a každý človek má právo na omyl, lebo nik nie je neomylný. Nebolo to ináč ani s Mirceom Eliadem. Áno, prešiel

etapou politického pravičiarstva, ale ťažisko jeho činnosti je v religionistickom odkaze, v ktorom niet ani najmenšieho náznaku antisemitizmu a fašistickej ideológie. Ostatne, môže to potvrdiť každý, kto sa podrobnejšie oboznámil s jeho dielom. Jeho mysliteľský odkaz je hlboko humanistický. Jeho koncepcia archaickej ontológie môže pomôcť človeku našej doby nájsť svoju stratenú tvár. Preklady jeho spisov do poľštiny, češtiny a slovenčiny, aby sme spomenuli aspoň tie najbližšie, nachádzajú hlbokú odozvu v myšliach vzdelancov a stimulujú bádanie večného fenoménu ľudstva, akým je náboženstvo.

Mircea Eliade počas pobytu v Indii